

Kapitel 3

Pengene eller livet - om offentlig støtte til skyt- tebevægelsen i 1800-tallet

af Niels Kay ser Nielsen

Problemstilling

Store dele af idrætslivets historie i Danmark ligger fortsat uudforsket hen. Indtil videre har der især været fokuseret på landet fremfor byen og stationsbyen. Inden for landområdets idræt især på den del af idrætten, der bestod af gymnastik. Og inden for gymnastikken har man især stillet ind på organisationernes historie, gymnastikøvelsernes udformning, deres politiske relationer og deres identitetsskabende betydning. *) Dvs. at alene inden for den gymnastikhistoriske forskning er så væsentlige felter som de økonomiske, psykologiske og idéhistoriske faktorer, bl.a. påpeget af Else Trangbæk, endnu ikke behandlet. ²⁾

Udenfor gymnastikken er stort set alt ubehandlet; ligesom vi fortsat mangler grundforskning på det lokale idræthistoriske plan. ³⁾ Det må vi alle bidrage til at råde bod på i de kommende år. Hertil kommer, at komparative studier - mellem i første række de nordiske lande, dernæst også de vesteuropæiske - stadig mangler i Danmark.

Måske som følge af forskningssituationens stade har der bredt sig en del uklarhed med hensyn til idrættens opkomst i Danmark. Den er i vid udstrækning blevet opfattet som en kæk og djærv græsrodslignende bevægelse, vokset frem af folkets midte. ⁴⁾ Begreberne selvorganisering og selvforvaltning har i den forbindelse vundet indpas. Disse begreber stammer ganske vist fra helt andre forskningsfelter og teoridannelser end dem, der har kendetegnet dansk idræthistorie. De blev især udfoldet i den vesttyske antidogmatiske marxistiske teoridannelse i 1970'erne, som betegnelser for bevægelser og socio-kulturelle manifestationer, der var autonome, dvs. blev igangsat og administreret af igangsætterne selv uden indblanding udefra, f.eks. fra politiske partier (eller statsmagten).

Det kunne i den forbindelse være interessant at opholde sig ved, at den idræthistoriske forskning i Danmark tog fart i slutningen af 1970'erne i en periode, hvor centraliseringen af mange blev oplevet som en spændetroje. Det er nærliggende at tro, at modviljen mod centralisering og statsstyring har fået den idræthistoriske forskning til at spænde selvorganiseringsbuen for hårdt, således at man har ment at kunne finde modkultur mod centralisme og formyndere, selv hvor det er tvivlsomt, om noget sådant rent faktisk var tilfældet.⁵⁾ Denne regressive utopi var idræthistorikerne ikke ene om. Selv nationalklenodiet Grundtvig blev i disse år gjort til en slags socialist. Det var ikke altid, man huskede selvsamme Grundtvigs advarende ord fra »De levedes land« om den falske utopi: »Når Skyggen er ligest, da hulke de Små...«⁶⁾

Skelner man, som det er blevet gængs i dansk idræthistorisk forskning, mellem henholdsvis idræt og sport - dvs. mellem gymnastik på den ene side og boldspil, atletik, boksning, brydning, cykelløb m.m. på den anden side, har begreberne selvorganisering og selvforvaltning især været knyttet til gymnastik- og idrætssiden.

Spørgsmålet er, om man - hvis man vil betjene sig af disse begreber - ikke snarere burde applicere dem på sportsdelen af den danske idræthistorie, og her nok især på boldspilsdelen. Af undersøgelser af idrættens historie i Aalborg fremgår det således, at det var børn og unge mennesker fra lokalkvarterer og sidegader, der startede en række af de første fodboldklubber i byen, klubber som senere indgik i de store foreninger i Aalborg. Disse første gadeklubber var om noget autonome, selvforvaltede og selvorganiserede.

For gymnastikkens og idrættens vedkommende har begrebet om selvorganisering især været fremført i forbindelse med den såkaldte »svenske« gymnastik, der vandt frem i skytteforeningernes og højskolernes regi i 1880'erne, omend i en tillempet dansk udgave, sém en pendant til den dansk-tyske gymnastik i gymnastikinstitutter og foreninger. Skelner man med Else Trangbæk mellem gymnastik i frivillige gymnastikforeninger, private gymnastikinstitutter på højskoler og i skytteforeninger,⁷⁾ synes begreber som har med »selv-« at gøre mere velanbragt i de to førstnævnte tilfælde. De måtte klare sig markedsøkonomisk på egen hånd eller helt ved frivillig arbejdskraft. At dette ikke i samme udstrækning var tilfældet for de to andre idrætsmiljøer skal belyses i det følgende, idet hovedvægten lægges på skyttebevægelsen i dens første tiår. Situationen efter år 1900 berøres kun flygtigt.

Skyttebevægelsens første tiår

Skytteforeningerne går tilbage til 1861. På foranledning af kaptajn Valdemar Mønster i en artikel i Carl Plougs nationalliberale dagblad: Fædrelandet, 19.1.1861, hvor Mønster gjorde sig til talsmand for oprettelsen af skytteforeninger, dannedes i februar 1861 Centralkomiteén for Oprettelse af Skytteforeninger (herefter C.K.). Fra sin begyndelse var skyttebevægelsen således fast organiseret og centralt styret.

Næppe var skyttesagen blevet rejst, før det offentlige fattede interesse for sagen. Startet ud fra nationalromantiske, idealistiske og chauvinistiske tanker vandt sagen genklang i Folketing og Landsting, hvor den nationalliberale tankegang havde et godt greb om medlemmerne uanset klassetilhørsforhold og social baggrund. Sagen burde nyde fremme, fandt man i Rigsdagen fra første færd.

Takket være debatten, som den kan følges i Rigsdagstidendes løbende årgange, har vi lejlighed til at stifte nærmere bekendtskab med argumentationen for statens opbakning bag skyttesagen og størrelsen af bevillingerne.

Spørgsmålet om støtte til skyttebevægelsen blev rejst allerede i rigsdags-samlingen 1861-62. Den, der for alvor tog sagen op, var den nationalliberale Orla Lehmann, som fandt, at »skarpskytterne« skulle på finansloven. Hans aktive opbakning bag skyttesagen allerede i stiftelsesåret 1861 bevirkede, at skyttesagen fra første færd var en statsstøttet sag. Det viste sig på flere områder.

Skyttebevægelsen havde i sin begyndelsesfase tre store problemer: geværer, instruktion og pladsforhold. Ser man første omgang på pladsforholdene rettede C.K. allerede i marts 1861 henvendelse til Krigsministeriet desangående. Og allerede i juni 1861 bevilgede krigsminister Thestrup skytterne i København ret til at benytte hærens skydebaner på Englandsværn på Vesterbro (der hvor nu Halmtorvet og Kødbyen ligger). Økonomisk skulle sagen løses ved, at C.K. og ministeriet slog halv skade, dvs. at skytterne skulle betale 3440 rigsdalere (rdl.). Det viste sig imidlertid, at man havde svært ved at leve op hertil, og C.K. måtte år efter år bede om henstand, indtil man i 1868 rykkede ud på hærens skydebaner på Amager, som blev stillet til rådighed af de militære myndigheder.⁸⁾

Også med hensyn til *instruktion* var der vanskeligheder. Det mest påtrængende behov var udarbejdelsen af en instruks for våbenbrug og skydeøvelser. En sådan lå klar allerede sommeren 1861.⁹⁾ For at få den trykt rettede C.K. atter henvendelse til Krigsministeriet og fik herfra bevilget 100 rdl., hvorefter instruksen kunne udsendes landet over.

Det største problem udgjorde *geværerne*. I Valdemar Monsters indlæg i Fædrelandet og i C.K.'s opfordring i Berlingske Tidende 12.2.1861 til påbegyndelse af skytte virksomhed troede man ikke på, at staten ville kunne afse »synderlig store Summer hertil«, men havde snarere »privat Virksomhed og frivillig Forening« i tankerne. Opfordringen i Berlingske Tidende var derfor især rettet til allerede eksisterende skydelaug, kommunalbestyrelser og større landejendomsbesiddere. Kun i Vejle, Silkeborg og Middelfart efterkom de lokale skydelaug imidlertid opfordringen.¹⁰⁾ Derimod tog godsejere og proprietærer flere steder fat og støttede sagen dels økonomisk, dels ved oprettelse af skydebaner. Men det skete ikke i den udstrækning, Monster havde forestillet sig. I stedet blev det statsmagten, som også på dette område gik aktivt ind i arbejdet.

12.11.1861 henvendte C.K. sig til Indenrigsministeriet, som Orla Leh-

mann september samme år havde overtaget fra Monrad, om en bevilling på 2000 rdl. til disposition i det kommende finansår, dvs. finansåret 1862-63 (skæringsdato 1.4.). En sådan bevilling skulle fortrinsvis bruges til præmier. Begrundelsen for henvendelsen var bl.a., at en eventuel statstøtte ville få skyttesagen til at stå i et bedre lys i befolkningens øjne, og at skyttesagen i det hele taget ville bidrage til »*Erkendelsen af den Enhed, der er til Stede trods forskelligartet Udvikling*«. ¹¹⁾ Dvs. at man forestillede sig, at staten skulle bidrage til at skabe en »folkefølelse«. Ved at støtte skyttesagen støttede staten klasseudjævningen og bevidstheden om en folkesjæl, hævdedes det. C.K. mente, at netop sådanne ord ville vække genklang i de toneangivende nationalliberale og grundtvigianske kredse.

Indenrigsminister Orla Lehmann videresendte da også straks anmodningen til finansudvalget med en anbefaling. Finansudvalget anbefalede ligeledes, og efter en debat i Folketinget den 29.11.1861 - i forbindelse med finanslovens 2. behandling - vedtoges den ekstraordinære bevilling enstemmigt, under forudsætning af at »Skarpskytteforeningen« ville »*tilskyde et lige saa stort Beløb*«, dvs. 2000 rdl.¹²⁾

Indenrigsminister Lehmann anbefalede sagen varmt i Tinget, og der lød: »*Hør! Hør!*« i salen, da sagen blev debatteret.¹³⁾ Enkelte kritiske røster lod der dog også. Således fra redaktør Bille, som ejede Dagbladet. Han var ivrig tilhænger af sagen, sagde han, men troede ikke på den. Vi har endnu ikke som i England interesse for *Sports*«, dvs. »*al legemlig Idræt, Jagt, Fiskeri, Skydning*«. Og det er ikke mange år siden, tilføjede han, at der i Folketinget (1858) blev »*rettet meget levende Angreb imod den eneste regelmæssig organiserede Sport, som findes hos os, nemlig Gymnastikundervisningen*«. ¹⁴⁾ Redaktør Bille kendte ved selvsyn til engelske forhold fra et besøg i London 1856,¹⁵⁾ og skulle der hentes inspiration udefra til skyttebevægelsen var England - den politiske situation taget i betragtning - mere nærliggende end Tyskland. Indholdsmæssigt var der imidlertid større slægtsskab med den tyske skyttebevægelse, som også var blevet oprettet 1861, med dens dyrkelse af folkeånden og enheden i befolkningen. ¹⁶⁾ Men grundtvigianerne og de liberale brød sig ikke om den tyske udgave af national og åndelig vækkelse.¹⁷⁾

J.C. Jessen, borgmester i Horsens og senere ivrig skyttemand dér, sagde i sit indlæg, at det ville være godt, om skyttesagen fik et godt ord med på vejen af regeringen.¹⁸⁾ Det fik sagen af Indenrigsministeren allerede et par måneder senere, men forinden, 7.1.1862, kunne ministeren meddele C.K., at anmodningen af 12.11.1861 var imødekommet på de nævnte vilkår. Til gengæld ville ministeriet have oplysninger om, hvor mange geværer C.K. ønskede at købe, samt om hvornår og til hvilken pris.¹⁹⁾ Sagen var den, at både C.K. og ministeriet ønskede, at skydeøvelserne skulle foregå med de moderne miniérifler, som skulle indkøbes i Liege, i stedet for de gamle taprifler som hæren i vid udstrækning brugte. Allerede her mærker man Orla Lehmann's og dermed statens dobbelte sigte: dels at fremme, dels at have hånd i hanke med den frivillige skyttesag.

Denne aktive opbakning kommer klart til udtryk i de »gode Ord«, som skyttesagen får med på vejen 1.2.1862?. I en skrivelse til amtmændene anbefaler Lehmann disse at fremme skyttesagen. Den skal ses i forlængelse af »de Legemsøvelser, der i Danmark altfor længe have udgjort en Del af den almindelige Skoleundervisning«²⁰⁾ Amtmændene bør tage sagen op på næstfølgende amtsrådsmøde, og hedder det - med en slet skjult opfordring: »Beslutninger om ... at yde Bidrag af Amtsreperationsfonden kunde forvente Ministeriets Samtykke«. Lehmann vil, at både stat og amt skal støtte skyttesagen. Amterne skal rapportere tilbage om sagen inden 1.6.1862. Dvs. sagen har hastværk. Da amtmændene imidlertid ikke skynder sig tilstrækkeligt, udsender Lehmann 30.6.1863 et nyt cirkulære til amtmændene, hvori han påny ønsker at vække amtmændene til dåd. Nu sker der så endelig noget. Skytteforeningerne oprettes i ca. 100 sogne landet over. Her skyder man med henholdsvis taprifler og moderne miniérifler. Disse sidste havde C.K. efter ministeriets opfordring ladet anskaffe for de bevilgede penge. De var forsynede med en sølvplade med indskriften "Indenrigsministeriet«. Men det er uklart^ om Indenrigsministeriet betragtede dem som sin ejendom.

Klart står imidlertid, at statsmagten, da skyttesagen først var rejst, blev en væsentlig drivkraft bag den, i stort som i småt. Det skete ud fra den betragtning, at skytteverdenen kunne være en nyttig forskole til hæren, at den kunne vække ungdommen, og at den kunne fremme det nationale sammenhold. Der var på dette punkt den dybeste overensstemmelse mellem de nationalliberale, grundtvigianerne og statsmagten. Staten øjnede en chance for hjælp til selvhjælp. Det gjorde de politiske grupperinger også; de kunne også nyde godt af vækkelsen og begejstringen.²¹⁾

Op igennem 1860'erne blev de 2000 rdl. bevilget uden større sværdslag i Rigsdagen. For finansåret 1864-65 endda 4000 rdl., til trods for at folketingsmedlem Riis harcellerede over, at nogle skytter kun kom for at vinde præmier.²²⁾ Som helhed fandt man sagen sund og nyttig, men bl.a. venstremanden Mullen krævede dog også statens indsyn i, hvad pengene gik til.²³⁾ Og et par år senere lød der også røster (Geert Winther) om det overflødige i foretagendet: alle skulle jo ind til militæret alligevel. Desuden fandt Winther det betænkeligt at bøje sig for et »øjeblikkeligt Modespørgsmaal«. ²⁴⁾ Ikke desto mindre faldt pengene år efter år, og på Geert Winthers kritik havde kulturminister Rosenørn-Teilmann svaret: at det var godt at komme ungdommens drift og lyst til at syle med våben i møde, især i en tid hvor vi »arbejdepaad Gymnastik at udvikle den yngre Slægt legemligt«. ²⁵⁾ Englænderen er, hvad han er, fortsatte ministeren, fordi han er »Sportsmand, Drifts- og Idrætsmand«. Disse ord må have haft vægt. For fra finansåret 1868-69 forhøjedes skyttetilskuddet til 4000 rdl.

Udover disse rammebevillinger bevilgede Krigsministeriet 1866 200 rdl. til udgivelse af en ny skydeinstruks, og samme år fik foreningerne lov til at låne 500 miniérifler af fransk model mod at vedligeholde dem og levere dem hurtigt tilbage, hvis det blev nødvendigt. I løbet af de fire år 1867-70 udlåntes ca.

12.000 eksercergeværer. Med det daværende medlemstal var det ca. ét gevær pr. skytte. 1869 bevilgede Krigsministeriet 200 rdl. til den »Haandbog i Gymnastik for Delingsformænd ved Amts-Skytteforeningerne«, som premierløjtnant V. la Cour fra Randers havde udarbejdet, med henblik på gratis uddeling til skytteforeningerne.²⁶⁾ Hermed var statens støtte til skyttebevægelsen gået ind i en ny fase: man støttede nu ikke kun skydningen, men også gymnastikken, og man gik nu også aktivt ind i uddannelsen af idrætslederne.

Mellem Højre og Venstre, højskoler og riffeforeninger

Op gennem 1870'erne lå statens tilskud til skytteforeningerne på først 16.000 kr. senere 17.000 kr. I begyndelsen af 1880'erne ogedes beløbet til 20.000 kr., for i provisorieåret 1885 at være oppe på 34.000 kr. Samtidigt begyndte flere og flere skytteforeningerne at dyrke gymnastik. Flere steder var interessen herfor større end interessen for skydning. Det var her i de statsstøttede skytteforeninger problemet meldte sig: skulle gymnastikken være "dansk" eller ~ »svensk«? Bølgerne gik højt vedrørende dette problem, og frontlinien var præget af paradokser. Officerskredsene i skyttebevægelsen forfægtede den »danske« gymnastik med dens præg af akrobatik, smidighed, kraft og springøvelser, medens højskolekredsene i skyttebevægelsen agiterede for den mere stillestående (modstanderne sagde »kedelige), militaristisk-discipline-rede »svenske« gymnastik, præget af ensretning og korpsånd.

Problemet blev mere og mere aktuelt i skyttebevægelsens ledelse. I 1885 erobrede Venstre- og højskolefolk nemlig Overbestyrelsen (siden 1871 bar C.K. dette navn) indefra. Der blev nu valgt en ny grundvigiansk domineret Overbestyrelse for den statsubsidierede skyttebevægelse, med et par Højrefolk og en officer som "gidsler«, og her udkæmpedes så striden, om hvorvidt den provisoriske finanslov skulle gå til »svensk« eller »dansk« gymnastik i skytteforeningernes regi. Kampen blev hård og forbitret.

Allerede året efter, i 1886, sprængtes skyttebevægelsen på grund af den politisering, som var en effekt af »riffelprovisoriet og mundkurvscirkulæret«.²⁷⁾ En række skyttekredse i Vejle Amt havde deltaget fen fest i Kolding for Venstres leder Chresten Berg, da han blev løsladt fra et fængselsophold som følge af riffelrøret,²⁸⁾ og da Overbestyrelsen ikke ville give disse en reprimande, blev Højres medlemmer i Overbestyrelsen vrede og gik.²⁹⁾ De blev fulgt af en række amtsskytteforeninger. Der var nu *to skyttebevægelser*. Begge disse, dvs. både den højskoledominerede, som havde overtaget den gamle Overbestyrelse, og den nye Højredominerede, fik statsstøtte. De 34.000 kr. tilskud blev fordelt med ca. 2/3 til den højskoledominerede skyttebevægelse, medens Højreudbyderne fik ca. 1/3.

I det hele taget skal man nok være varsom med mytedannelser omkring gymnastikkampen i provisorieårene. Kampen mellem Højre og Venstre var regulær nok. Kampen mellem »dansk« og »svensk« gymnastik ligeledes, men

som påpeget af Else Trangbæk, kan man ikke uden videre sætte lighedstegn mellem Højre og »dansk« gymnastik på den ene side - Venstre og »svensk« gymnastik på den anden side.³⁰⁾ Den »svenske« gymnastik blev i 1880'erne især ført i marken af højskolekredse. Disse folk var ikke alle udprægede Venstrefolk. Mange af dem stod med den grundtvigianske baggrund langt til højre i Venstre og forfægtede en midterkurs. De var ikke begejstrede for den politiske kamp mellem Højre og Venstre, men satsede mere på den åndelige vækkelse og begejstring med nationalismen som omdrejningspunkt. Og den var fælles for Højre og Venstre, sådan som det bl.a. viste sig på forsvarsområdet: Venstre var ikke forsvarsmodstandere.

Derimod er det ikke en myte, at Højre og Venstre kappedes om magten i skytteforeningerne. Det var Venstrefolk (herunder riffeltilhængere), som i 1885 havde væltet den gamle Overbestyrelse af Højremænd, fortrinsvis officerer. Man beholdt dog to Højrefolk siddende, dels for at undgå sprængning, dels for ikke at miste statstilskuddet. Som vi har set ovenfor, undgik man ikke sprængningen, men man beholdt statstilskuddet.

Det skyldes ikke mindst, at højskolefolkene inden for Venstre var påpasselige med deres »image«. Bl.a. søgte man at lægge afstand til riffelforeningerne i Venstre i disse år (riffelforeningerne var egentlige selvorganiseringer!). Da ét af Overbestyrelsens medlemmer, gårdejer Frandsen, viste sig at være riffeltilhænger, blev han ekskluderet.³¹⁾ Det var i god overensstemmelse med ledende Venstrefolks holdning. Både den gamle Chresten Berg og den unge Klaus Berntsen var bange for riffelbevægelsen fra neden.³²⁾ Det samme gjaldt toneangivende høj skoleledere som forstander Schröder på Askov Højskole og forstander Nørregaard på Testrup. Sidstnævnte var som medlem af »Højskole-Overbestyrelsen« med til at ekskludere riffelmand Frandsen. Det kunne der nok være grund til: 15 højskoler, der støttede Venstres kamp mod riffelcirkulæret, blev i 1885 nægtet statsstøtte af Sorø Akademi's midler som normalt. De skulle bankes på plads, mente Estrup. Lederne inden for højskoleverdenen så med en blanding af økonomisk bekymring og 1793-politisk frygt på den mere rabiante del af højskolernes tilslutning til radikale Venstrefolks kamp mod mundkurvscirkulæret og gendarmeri i midten af 1880'erne, og åndede lettet op, da riffelcirkulæret blev kaldt tilbage i 1887. Partikonfrontationer og kollisionskurs var dengang som nu ikke højskolernes stil. Man opererede hellere i fred og ro, og ønskede sagerne ordnet i mindelighed og med besindighed. Ganske vist var Ludvig Schröder blevet valgt ind i Landstinget for Venstre i 1885, men han følte sig mere eller mindre presset hertil og befandt sig aldrig godt i det politiske liv.³³⁾ Jens Nørregaard lod sig også nodigt spænde for den partipolitiske Venstrevogn, omend det er tvivlsomt om L.F.C. Krogh har ret, når han i sit værk om skyttebevægelsen omtaler ham som Højretilhænger.³⁴⁾ Under alle omstændigheder søgte man helst at holde sig fri af de politiske modsætninger. Polarisering og åbenlyse antagoniseringer passede dårligt til grundtvigianismens tro på folkefællesskab og organismetænkning.

Det kan derfor heller ikke undre, at de to skyttebevægelser i 1893 *atter blev samlet* i én forening. Det skete som led i den store forbrødring mellem Højre og det Moderate Venstre, hvori »tunge drenge« inden for højskoleverdenen spillede en betydelig rolle. En effekt af dette samarbejde var den repressivt tolerante socialpolitik i 1890'ernes begyndelse, der skulle tage brodden af arbejderbevægelsen. Men også skyttebevægelsen nød godt af det nye samarbejde. Straks efter sammenslutningen blev den statslige bevilling øget til 40.000 kr.

Disse penge blev øremærket således, at der skulle gå 8.000 kr. til rifler, 20.000 kr. til ammunition og 12.000 kr. til gymnastikken; heraf 2.500 kr. til uddannelse af lærere. Dette sidste beløb stod i årene herefter for den største stigningstakt: For finansåret 1899-1900 var man oppe på 6.000 kr. til uddannelse af lærere og delingsførere i gymnastik. Fra 1903 beløb denne post sig til 10.000 kr. 35)

Som man kan se, indebar det politiske systemskifte 1901 ingen ændring på dette område. Siden midten af 1890'erne havde Venstrereformpartiets leder J.C. Christensen siddet på posten som formand for finansudvalget, dvs. været Folketingets krumtap i de politisk set ejendommelige år, hvor den ene svage Højre regering efter den anden afløste hinanden uden at have egentlig magt. Den sad J.C. Christensen nemlig på. Det nød skytte- og især gymnastikbevægelsen godt af, viser tallene.

Således fik skyttebevægelsen offentlig støtte både fra sin start i 1861 og efter systemskiftet 1901. Det gjaldt uanset, om man bedrev skyttevirksomhed eller gymnastik og uanset om ledelsen var højskoledomineret eller officersdomineret. Selv i de konfliktfyldte år 1885-1893, hvor Venstre eller rettere højskolefolk sad på Overbestyrelsen kunne skytterne og gymnasterne få penge af Estrupregeringen.

Lobbyarbejde og gymnastikfester

Statstilskuddet til skytte- og gymnastiksagen bør dels sættes i relation til øvrige idrætstilskud, dels til størrelsen af disse. En gennemgang af Rigsdagens tilskud vil føre for vidt. Nævnes skal blot et par forhold af idrætshistorisk interesse.

Tilskuddet til Askov Højskole - hvor der blev uddannet delingsførere (alene i årene 1880-83 77 delingsformænd) udgjorde i 1887-88 5.000 kr., hvortil kom statsstøtten til finansiering af fattige elevs ophold. Forslaget blev vedtaget med 49 stemmer mod 14. I folketingssamlingen 1886-87 havde der ved 2. behandling af finansloven været en heftig debat om højskolestøtten, men Højres kultusminister Scavenius havde gydt olie på våndene ved at erklære: *»Jeg anerkjender Højskolerne som en bestaaende Institution i Landet, som jeg tror allerede har en saadan Udvikling at man maa sige, at de er nødvendige for Oplysningens Fremme. Derfor er jeg villig til at støtte dem«* 36) Det

kunne der nok være behov for i Askov. Gymnastiksalen trængte til renovering, og de hygiejniske forhold burde forbedres, hed det i en skrivelse fra forstander Schrøder til folketingsmand Harald Holm.³⁷⁾ Dette lobbyarbejde bar frugt: 11892-93 fik man tildelt i alt 13.000 kr. af staten. Dette beløb blev til gavn for bl.a. delingsføreruddannelsen bevilget år efter år, indtil revisionen af højskoleloven i 1902, hvor beløbet med støtte fra så godt som alle kredse i Rigsdagen blev forhøjet til 14.500 kr. Det holdt sig atter en halv snes år, indtil samlingen 1912-13, hvor bevillingen til Askov forhøjedes til 30.000 kr.³⁸⁾

I 1899 holdt det Skandinaviske Gymnastiklærerselskab møde i København. Finansudvalget bevilgede i den anledning 500 kr. til trykning af en beretning om forhandlingerne på mødet.³⁹⁾

I folketingssamlingen 1899-1900 indkom der ansøgning om støtte fra statens side i anledning af den store Skytte- og Gymnastikfest i København sommeren 1901, den såkaldte 2. skandinaviske Skyttefest og 6. alm. danske Skytte- og Gymnastikfest. Ansøgningen på 50.000 kr. blev imødekommet, og pengene bevilget. Begrundelsen herfor blev fremført af Christoffer Hage, den senere Venstreminister. Der havde tidligere været afholdt lignende fester i Stockholm og Kristiania, så nu måtte man fra dansk side udvise en tilsvarende gæstfrihed.⁴⁰⁾ Aadal (Venstre- og skytteemand) rettede derfor en tak til Højreministeriets indenrigsminister og til finansudvalget.⁴¹⁾

Skyttefesten fandt sted i dagene 24.-30.6.1901. Den sommer, hvor kong Christian 9. tog på ferie i Tyskland for at tænke over tingene, dvs. systemskiftet, alt imens indflydelsesrige kredse i industriverdenen og yngre medlemmer af kongehuset allerede var i færd med at forberede det. På det idrætspolitiske område mærkede man imidlertid ingenting til et systemskifte. Både før og efter 1901 flød pengene i en lind strøm, når der var tale om idrætsfester. Festen i Kristiania, august 1892, fik 10.000 kr., og den 5. alm. danske Skytte- og Gymnastikfest i Odense i 1894 fik 6.0000 kr.⁴²⁾ Den 7. alm. danske Skytte- og Gymnastikfest i Silkeborg i 1908 fik 15.000 kr. Kontinuiteten i statsstøtten til den frivillige skytte- og gymnastikidræt i disse år var iøjnefaldende; om Højre eller Venstre sad ved magten spillede en mindre rolle. Der var fælles fodslag. En af årsagerne hertil kan måske findes i den holdning, som forstander Nørregaard (Testrup Højskole) gav udtryk for ved festen i Odense 1894. Han talte i den forbindelse om, at *»det ved Skytteøvelser og Skyttefester ikke maatte være Hovedsagen at vinde Præmier eller Ære og Guld, men at Meningen var at skabe den Atmosfære, som var nødvendig for at naa Maalet, og Maalet var Danmarks Frelse«.*⁴³⁾

Der var andre dele af idrætslivet, som ikke var i kridthuset. Den 8.1.1901 indbragte Dansk Idræts Forbund (DIF) et andragende om et årligt tilskud af statskassen på 5000 kr.⁴⁴⁾ Man håbede på, at tredje gang var lykkens gang, idet man allerede siden forbundets oprettelse i 1896 havde ansøgt to gange - begge gange med afslag til følge. Det blev også »nej« tredje gang. Sporten skulle ikke have statsstøtte. Det skulle derimod den nationalt opdragende del af idrætten, skyttevirksomheden og gymnastikken. Her kunne Højre og

Venstre og højskolerne nok være enige. Taberen i dette spil blev DIF, som dyrkede konkurrenceidræt.⁴⁵⁾

Selvforvaltningsmyten lever videre

I sin beretning på DDGU's årsmøde i 1988 sagde formanden Leif Mikkelsen bl.a.:

»Kravet til os - til foreningslederen af i dag - er at turde tage ansvaret for det fælles og ikke blot henvise til de andre, til staten, amtet, kommunen, politikken, økonomien, eller bare til samfundet som værende ansvarlig.

Det er mennesker, som giver foreningen liv. Det er mennesker, der udfylder foreningens rammer. Det er også mennesker, der skal justere på de samme rammer, hvis de er for stive. Men foreningen forsvinder aldrig.«⁴⁶⁾

Her ser vi, at forestillingen om selvforvaltning trives i bedste velgående. Drømmen om selv at tage affære uden offentlig skelen og skelen til det offentlige lever videre. Entusiasme, ildhu og subjektiv begejstring er fortsat en del af denne mytologi. I samme årsberetning talte Leif Mikkelsen ganske vist om, at

»vilkårene er meget anderledes fra dengang, de første idrætsforeninger så dagens lys, da Grundtvig var bannefører, og andelsbevægelsen var ung«. 47)

Ikke desto mindre kan vi konstatere, at der dengang som nu faktisk blev skelet til det offentlige. Det viser højskolernes adfærd under bl.a. riffelprovisoriet. Og dengang som nu skelede det offentlige til idrætsverdenen. Det viser statsstøtten til skyttebevægelsen fra dens første år. I stedet for selvorganisering slet og ret^bør man snarere tale om selvorganisering med statslig støtte og hånd i hanke.

Den eneste gang der var tale om regulær selvorganisering fra neden - i omegnen af idrætsverdenen - nemlig da riffelforeningerne begyndte at dukke op, fik alle travlt med at lægge afstand til selvorganiseringen: det gjaldt statsmagten, højskolerne og de to skyttebevægelser, som eksisterede på dette tidspunkt. Staten: fordi den ville have monopol på magtudøvelsen i samfundet. De tre andre instanser, fordi de frygtede for deres tilskud og for ikke at kunne styre deres bagland. Baglandet skulle ikke tage sig selv til rette.

Noter

1) Hovedværkerne indenfor nyere dansk idræthistorie er: Verner Bruhn: Plint og talerstol; Den jyske Historiker 19-20: Sportshistorie; Ove Korsgaard: Kampen om kroppen; Henning Eichberg og Eigil Jespersen: De grønne bølger; Else Trangbæk: Mellem leg og disciplin. Se i øvrigt forskningsoversigten i Claus Nielsen og Poul E. Porskær Poulsen 1988.

2) Else Trangbæk 1987, s.217.

3) Eneste undtagelse af større format er fortsat Verner Bruhn 1979 og SIF A-Aalborg (udg.) 1983.

Af mindre arbejder kan nævnes Niels Mortensen 1987 og Niels Kayser Nielsen 1986.

4) Se for gymnastikkens vedkommende Ove Korsgaard 1986 og for fodboldens vedkommende Niels Kayser Nielsen 1981.

- 5) Sml. overvejelserne i Michael Kriiger 1988, s. 137ff.
- 6) N.F.S. Grundtvig 1883, s. 284.
- 7) Else Trangbæk 1987.
- 8) L.F.C. Krogh 1911, s. 28.
- 9) Ibid, s. 2L
- 10) Ibid, s. 57.
- 11) Ibid, s. 31-32.
- 12) Rigsdagstidende. Folketinget 1861-62, sp. 2815.
- 13) Ibid, sp. 2831-32.
- 14) Ibid, sp. 2845-46.
- 15) Victor og Emil Elberling 1949, bd. I, s. 39.
- 16) Hans-Thorald Michaelis 1988, s. 87ff.
- 17) Sml. Vagn Wählin 1986, s.9ff. Om den tyske folkeåndsfeststilling og den tyske udgave af begrebet kultur, se Henrik Kaare Nielsen 1988, s. 48ff. De her fremførte overvejelser om det tyske borgerskabs kulturbegreb op til 1848 kan i forbløffende vid udstrækning overføres til de grundtvigianske gårdmænds og højskolefolks kulturbegreb, i særdeleshed i årene før 1901. Om den grundtvigianske traditions brug af den tyske organismetænkning og dannelsesbegreb se Johan Fjord Jensen 1979, s.11ff. Om de grundtvigianske gårdmænds og højskolefolks indflydelse på dansk kulturliv se Uffe Østergård 1984, s. 85ff.
- 18) Rigsdagstidende. Folketinget 1861-62, sp. 2895-97.
- 19) L.F.C. Krogh 191, s. 34.
- 20) Ibid, s. 34.
- 21) Kristian Hvidt 1960, s. 41.
- 22) Rigsdagstidende. Folketinget 1864-65, sp. 1617-18.
- 23) Ibid, sp. 1621-23.
- 24) Rigsdagstidende. Folketinget 1867-68, sp. 68.
- 25) Ibid, sp. 112.
- 26) L.F.C. Krogh 1911, s. 130.
- 27) Som led i modstanden mod Estrups politik blev der i midten af 1880'erne dannet en række selvbestaltede riffelforeninger. - Ifølge mundkurvscirkulæret kunne skolelærere, der var aktive i riffelbevægelsen, afskediges; mens riffelprovisoriet forbød indførsel af rifler samt anskaffelse, uddeling og øvelse i betjening af disse våben.
- 28) Ibid, s. 266.
- 29) Ibid, s. 269.
- 30) Else Trangbæk 1987, a.95f.
- 31) L.F.C. Krogh 1911, s. 271.
- 32) Kristian Hvidt 1960, s. 114.
- 33) Hans Lund 1965, s. 190ff.
- 34) L.F.C. Krogh 1911, s. 293.
- 35) Ibid, s. 315.
- 36) Rigsdagstidende. Folketinget 1886-87, sp. 2207-08.
- 37) Hans Lund 1965, s.240
- 38) Ibid, s. 309.
- 39) Rigsdagstidende. Tillæg B. 1901-02, p. 1501-02.
- 40) Rigsdagstidende. Folketinget 1899-1900, sp. 4443.
- 41) Ibid, sp. 4465-66.
- 42) L.F.C. Krogh 1911, s. 383.
- 43) Ibid, s. 387.
- 44) Rigsdagstidende. Tillæg B. 1900-01, sp. 1523-24.
- 45) Jvf. Herbert Sander, Evald Andersen og Gunnar Hansen 1946, s. 288 var DIF's medlemstal i 1897: 26.685 og i 1906: 25.000 -jvf. L.F.C. Krogh 1911, s. 328f var medlemstallet i Skytte- og Gymnastikbevægelsen i 1897 42.250 (heraf passive 11.173) og i 1906: 60.000 (heraf passive 15.851).

46) Leif Mikkelsen 1988.

47) Ibid.

Litteratur:

Bruhn, Verner: Plint og talerstol. Esbjerg 1979.

Den jyske Historiker nr. 19-20. Aarhus u.å.

Eichberg, Henning og Eigil Jespersen: De grønne bølger, Gerlev 1986.

Elberling, Victor og Emil: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år, bd. I, Kbhvn. 1949.

Grundtvig, N.F.S.: De levendes land, in: Poetiske Skrifter bd.V. Kbhvn 1883 (1824).

Hvidt, Kristian: Venstre og forsvarssagen. Aarhus 1960.

Jensen, Johan Fjord: Efter guldalderkonstruktionens sammenbrud. I: Kultur og klasse nr. 35, Kbhvn 1979.

Korsgaard, Ove: Kampen om kroppen. Kbhvn 1982.

Korsgaard, Ove: Krop og kultur. Odense 1986.

Krogh, L.F.C.: Skyttesagen i Danmark. Kbhvn 1911.

Kriiger, Michael: Was ist alternativ am alternativen Sport? I: Sportswissenschaft 18. årg., nr.2/1988.

Lund, Hans: Askov Højskole 1865-1915. Kbhvn 1965.

Michaelis, Hans-Thorald: Schutzengesellschaften und Schiitzengilden. I: Sozial- und Zeitgeschichte des Sports, 2. årg., nr.2/1988.

Mikkelsen, Leif: Foreningstanken er pæredansk. I: Dansk Ungdom og Idræt, 91. årg., nr.38/1988.

Mortensen, Niels: »En sund sjæl i et sundt legeme«. Idræt på landet. I: Skivebogen, bd. 78, 1987.

Nielsen, Claus og Poul E. Porskær Poulsen: »Støtstaende hælhævet dyb Knæbøjning«. I: Fortid og Nutid, bd. 35, hefte 3/1988.

Nielsen, Henrik Kaare: Kulturbegreb, modernitet og sociale klasser. I: Hans Hauge og Henrik Horstbøll (red.): Kulturbegrebets kulturhistorie. Aarhus 1988.

Nielsen, Niels Kayser: ».... og en lille svingom«. Træk af idrætten i Heslev. I: Idrætshistorisk Årbog, 2. årgang Kbhvn 1986.

Nielsen, Niels Kayser: Sport, kultur og utopi. I: Niels Kayser Nielsen og John Thobo-Carlsen (red.): Sport og fascination. Bidrag nr. 13-14. Odense 1981.

Politiken 11.4.1888.

Rigsdagstidende. Folketinget og Tillæg B. Anf.år.

Sander, Herbert, Evald Andersen og Gunnar Hansen: Dansk Idræt gennem 50 Aar. Kbhvn 1946.

SIFA-Aalborg (udg.): Idræt i Aalborg i hundrede år. Aalborg 1983.

Trangbæk, Else: Mellem leg og disciplin. DUO, Aabybro 1983.

Wählin, Vagn: Ikke stykkevis og delt. I: Tonnes Bekker-Nielsen (red.): Stykkevis og delt. Aarhus 1986.

Østergård, Uffe: Hvad er det »danske« ved Danmark? Tanker om den »danske vej« til kapitalismen, grundtvigianismen og »dansk« mentalitet. I: Den jyske Historiker 29-30. Aarhus 1984.

Niels Kayser Nielsen

Cand. mag., adjunkt ved Institut for idræt, Odense Universitet